

Fylkesmannen i
Hordaland

KRAVENE TIL DET PSYKOSOSIALE SKOLEMILJØET

Opplæringsloven kap 9a

Johan Sverre Rivertz

Rådgiver

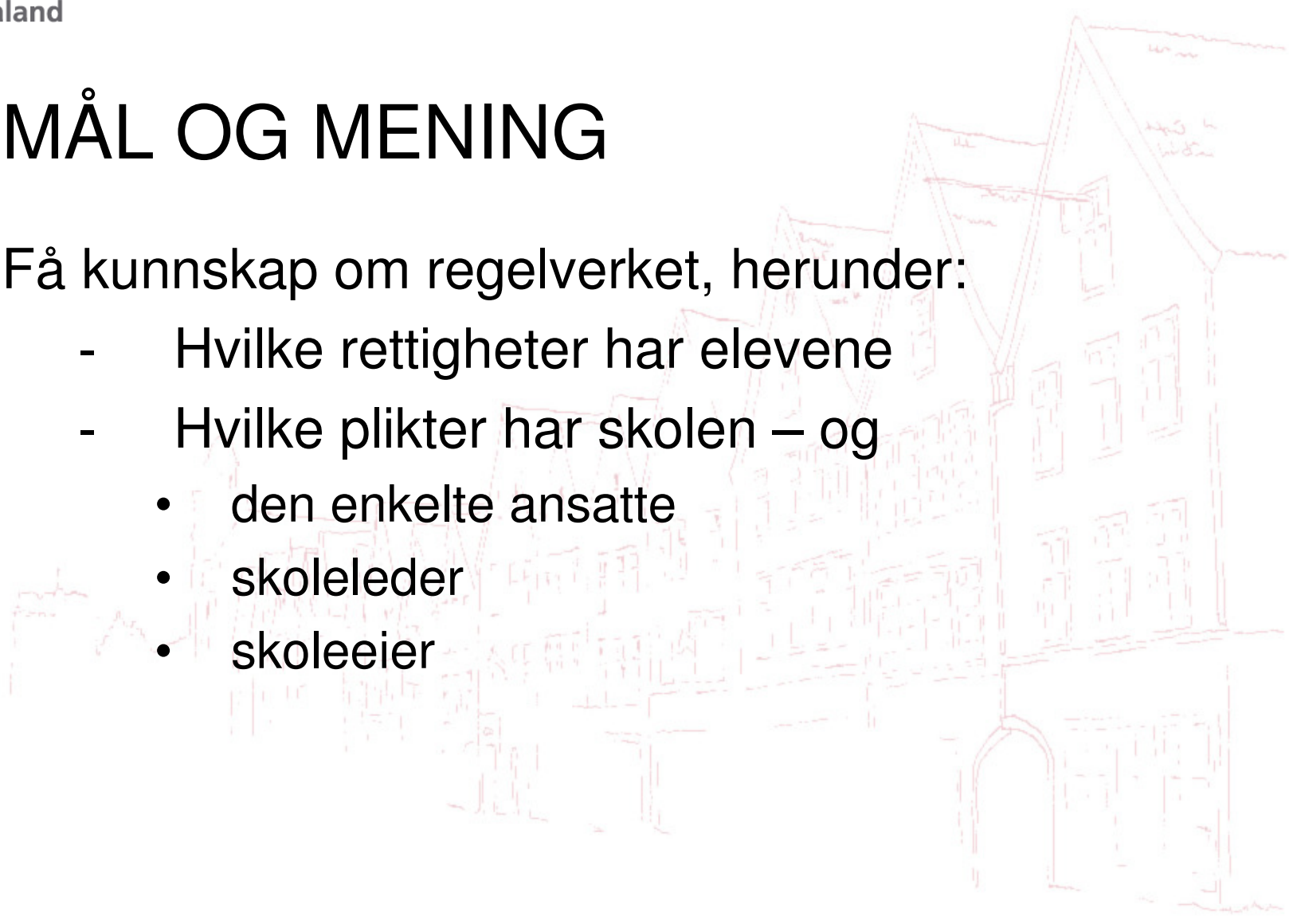
Fylkesmannen i Hordaland

MÅL OG MENING

Få kunnskap om regelverket, herunder:

- Hvilke rettigheter har elevene
- Hvilke plikter har skolen – og
  - den enkelte ansatte
  - skoleleder
  - skoleeier

Gjennomføring

- Generelt om kap. 9a
- Retten til godt skolemiljø – krav til miljøet
- Krav til aktiviteter som skal sikre at retten til godt skolemiljø oppfylles
  - De ansattes og skolens handlingsplikter
  - Systematisk skolemiljøarbeid
  - Bestemmelsene om brukermedvirkning og klage

Kort historikk

1860: Sunnhetsloven og sunnhetskommisjonene
Helserådene

1983: Landsomfattende aksjon mot mobbing

1996: Forskrift om miljørettet helsevern i
barnehager og skoler

- Kritikk: Kommunen både tilsynsmyndighet
og skoleeier. Uklar klagerett.

2002: Manifest mot mobbing

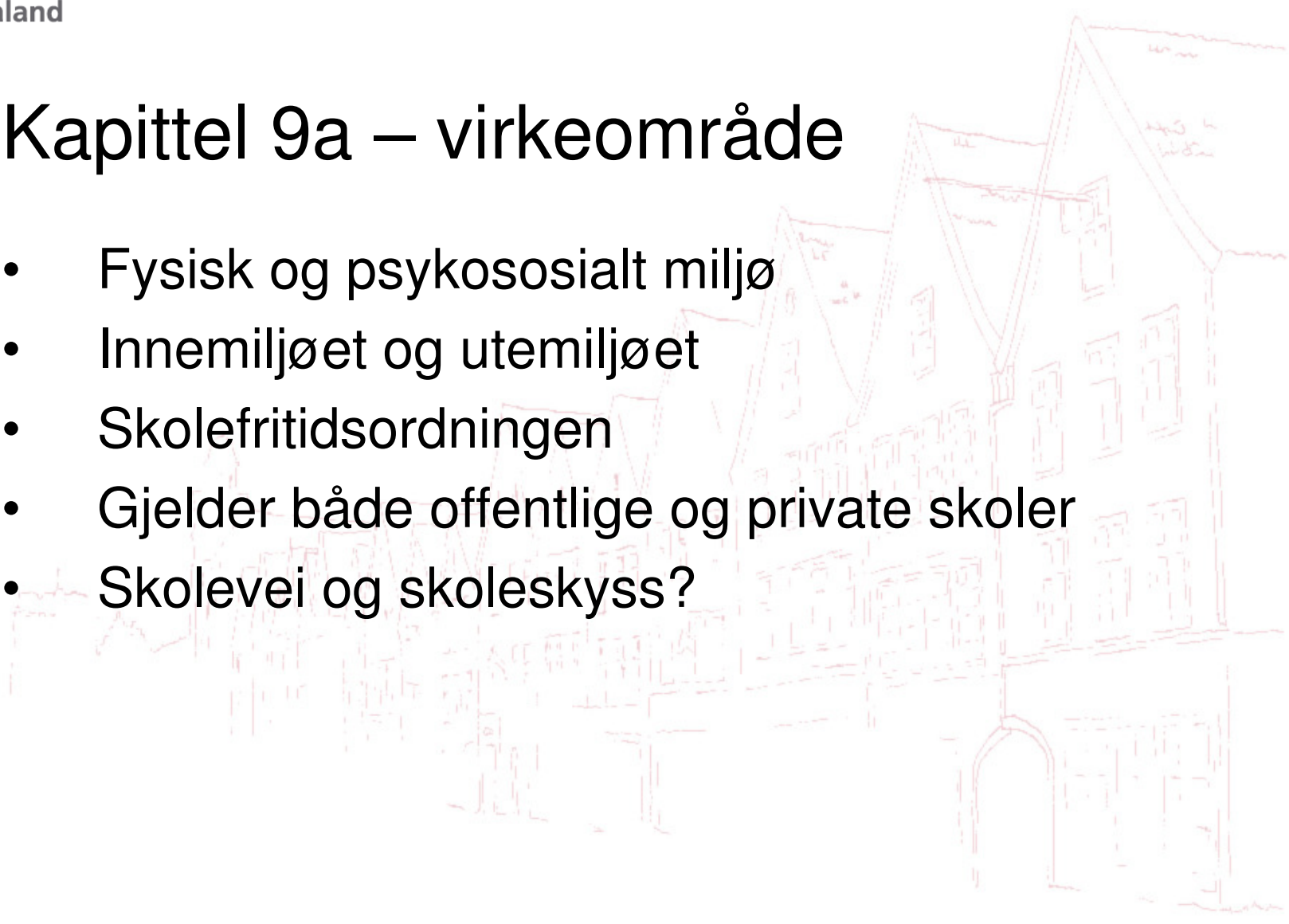
2003: Opplæringsloven kapittel 9a

2005: Bestemmelser om skolemiljøutvalg

Kapittel 9a – virkeområde

- Fysisk og psykososialt miljø
- Innemiljøet og utemiljøet
- Skolefritidsordningen
- Gjelder både offentlige og private skoler
- Skolevei og skoleskyss?

Fylkesmannen i
Hordaland

RETTE TIL ET GODT SKOLEMILJØ

– KRAV TIL SKOLEMILJØET

§ 9a-1 Generelle krav

- «**Alle elever** i grunnskolar og vidaregåande skolar har **rett** til eit godt fysisk og psykososialt miljø som **fremjar** helse, trivsel og læring».
- *Departementets opprinnelige forslag:*
«Alle grunnskolar og vidaregåande skolar skal ha eit fysisk og psykososialt miljø som har tilfredsstillande verknader for helsa, trivselen og læringa til elevane.»

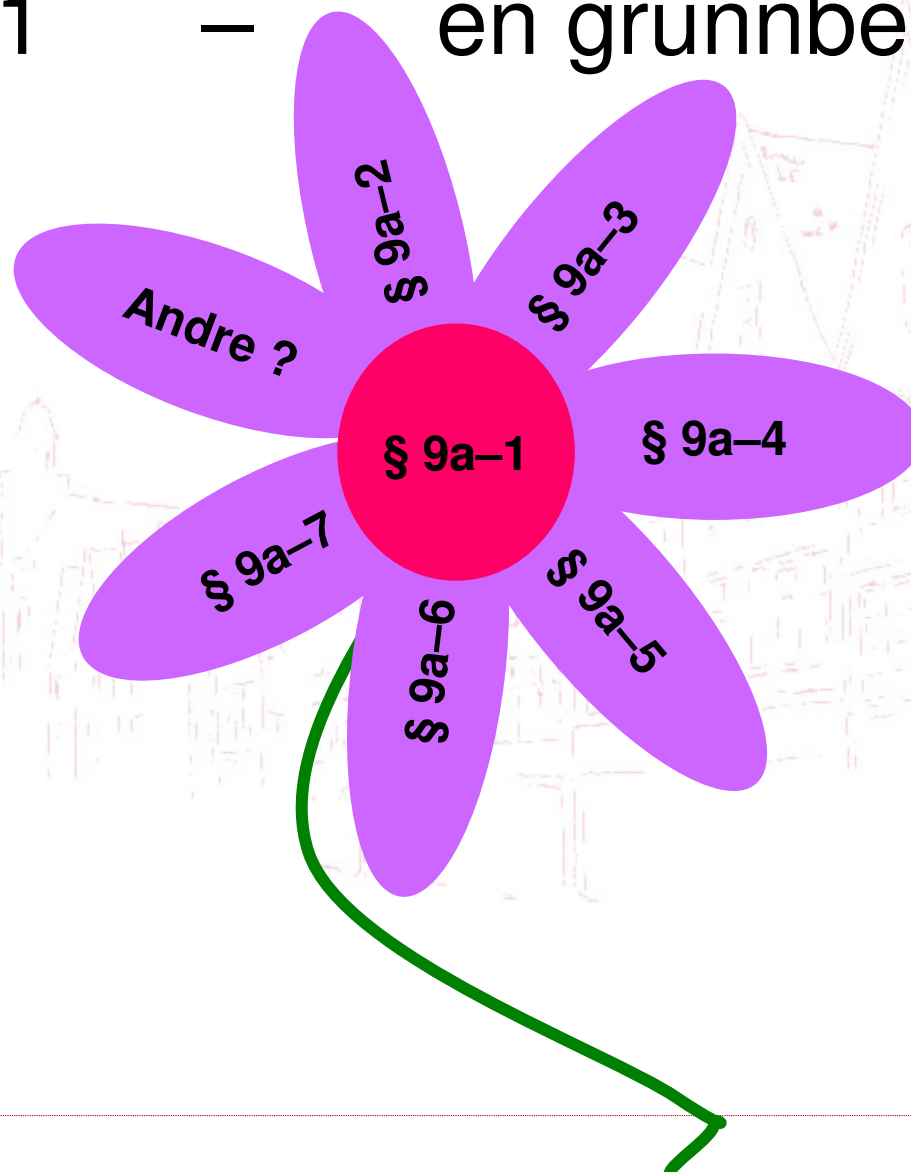
§ 9a-1 Generelle krav

- «**Alle elever** i grunnskolar og vidaregåande skolar har **rett** til eit godt fysisk og psykososialt miljø som **fremjar** helse, trivsel og læring».
- Individuell rett – skal fremme *den enkelte elevs* helse, trivsel og læring
- Skoleeier kan ikke bruke dårlig økonomi som unnskyldning for å ikke oppfylle retten
- fremme = hjelpe fram, stimulere; skunde på/påskynde, øke/auke (Frå nynorskordboka/bokmålsordboka)

§ 9a-1 – en grunnbestemmelse

Kravet til det psykososiale miljøet utdypes i § 9a–3 første ledd:

«Skolen skal aktivt og systematisk arbeide for å fremje eit godt psykososialt miljø, der den enkelte eleven kan oppleve tryggleik og sosialt tilhør.»

§ 9a–1 + § 9a–3 =

helse, trivsel, læring, tryggleik og sosialt tilhør

Hva innebærer retten?

«...lovreglene slår fast at skolemiljøet ikke skal forårsake eller forsterke helseplager eller mistrivsel, eller ødelegge, hindre eller forstyrre læringen.»

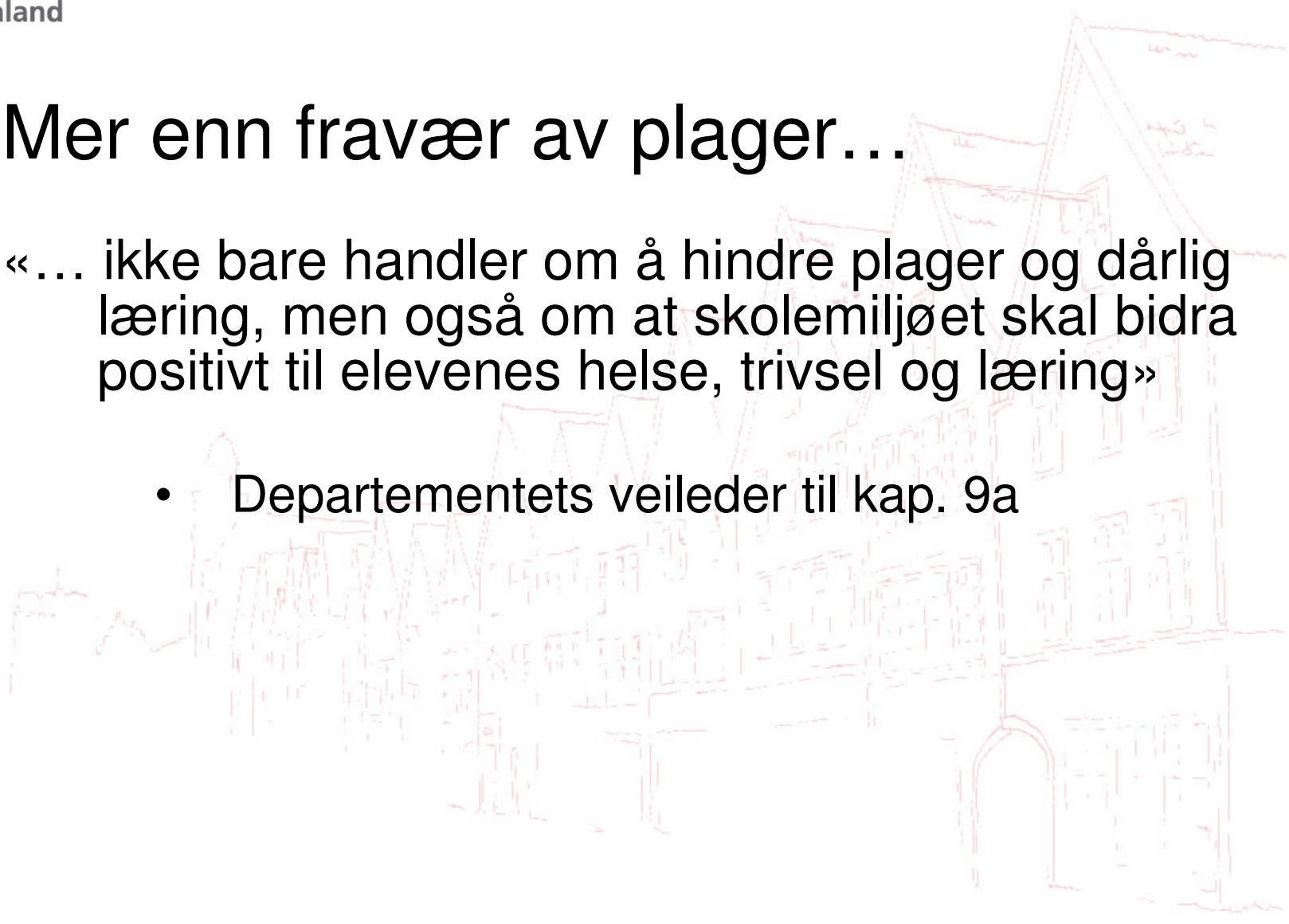
Innst O nr 7 (2002–03)

Mer enn fravær av plager...

«... ikke bare handler om å hindre plager og dårlig læring, men også om at skolemiljøet skal bidra positivt til elevenes helse, trivsel og læring»

- Departementets veileder til kap. 9a

§ 9a–1 – en rett som er umulig å oppfylle?

- Vanskelig å beskrive og måle – når er retten oppfylt?
- Trivsel, trygghet og tilhørighet – avhenger av den enkeltes subjektive oppfatning
- Samspill mellom mange indre og ytre faktorer

Forts.

- Hvor langt rekker skolens kontroll?
  - Forskjell på fysisk og psykososialt skolemiljø
  - Kontroll av atferd
    - kan man hindre at Pernille plager Pia?
- «Skolen kan ikke ha full kontroll over elevenes adferd. Likevel er det en klar målsetting at skolemiljøet skal være fritt for destruktiv adferd, og skolen må arbeide aktivt mot dette målet.»
  - Veileder til kap 9a
- Skolen må gjøre sitt ytterste for å hindre at elever blir krenket, og at krenkende atferd blir stoppet umiddelbart

§ 9a–3 – hvor langt rekker skolens plikt?

- På skoleveien?
  - Skoleskyss?
- Særlig om digitale ytringer
  - SMS, epost
  - Blogging, Nettsamfunn – Facebook osv
  - Publisering av videoer/bilder på nett (Youtube)
- Vanskelig å håndtere, men kan til en viss grad sanksjoneres i ordensreglementet

Hva kan sanksjoneres i ordensreglementet?

- Forarbeidene: Skolen kan gi regler med virkning utenfor skolen så langt det kan begrunnes direkte i skolegangen (NOU 1995:18 s.227)
- Formål med ordensreglementet: Å skape et godt lærings- og skolemiljø
- Kap 9a – forhold knyttet til skolen skal ikke være elevene til last.
- Momenter:
  - Handling knyttet til hendelser i skoletid/på skolen?
  - Handling egnet til å gi uttrykk i skoletiden/fare for nye krenkelser på skolen?
  - Handling mellom elever som deler skolehverdag?

«Direkte sammenheng med skolegangen»?

Dette innebærer at kapittel 9a gjelder for

- Skoleveien
- turer/arrangement i skolens regi
- aktivitet på læringsplattformen skolen bruker (Frontier, It's learning etc.)
- det som for øvrig kan knyttes direkte til skolen

Fylkesmannen i
Hordaland

§ 9a–3 andre og tredje ledd

HÅNDTERING AV HENDELSER OG HENSTILLINGER

Fylkesmannen i
Hordaland

§ 9a–3 andre ledd

DE ANSATTES HANDLINGSPLIKT

De ansattes plikter etter § 9a–3

«Dersom nokon som er tilsett ved skolen, får kunnskap eller mistanke om at ein elev blir utsett for krenkjande ord eller handlingar som mobbing, diskriminering, vald eller rasisme, skal vedkommande snarast:

- undersøkje saka
- varsle skoleleiinga
- dersom det er nødvendig og mogleg, sjølv gripe direkte inn.»
- Har skolen prosedyrer for dette?

De ansattes plikter etter § 9a–3

«Dersom nokon som er **tilsett** ved skolen, får kunnskap eller mistanke om at ein elev blir utsett for krenkjande ord eller handlingar som mobbing, diskriminering, vald eller rasisme, skal vedkommande snarast:

- undersøkje saka
- varsle skoleleiinga
- dersom det er nødvendig og mogleg, sjølv gripe direkte inn.»
- Har skolen prosedyrer for dette?

De ansattes plikter etter § 9a–3

«Dersom nokon som er tilsett ved skolen, får kunnskap eller mistanke om at ein elev blir utsett for **krenkjande ord eller handlingar** som mobbing, diskriminering, vald eller rasisme, skal vedkommande snarast:

- undersøkje saka
- varsle skoleleiinga
- dersom det er nødvendig og mogleg, sjølv gripe direkte inn.»
- Har skolen prosedyrer for dette?

Mobbing – definert i forarbeidene

«Ein person er mobba når han eller ho, gjentekne gonger og over tid, er utsett for negative handlingar frå ein eller fleire personar. Det er ei negativ eller aggressiv handling når nokon med vilje påfører en annan person skade eller smerte – ved fysisk kontakt, ved ord eller på andre måtar. For å kunne bruke nemninga mobbing skal det vere ein viss ubalanse i makt- og styrketilhøvet; den som blir utsett for negative handlingar, har vanskeleg for å forsvare seg og er noko hjelpelaus overfor den eller dei som plagar han eller henne»

Krenkjande ord og handlingar...

- Både direkte mobbing og indirekte mobbing, sosial isolering og utestengning fra gruppa
  - (Ot prp nr 72 (2001-2002)).
- Mer enn mobbing:
  - «..alle former for krenkende ord og handlinger, også slike som negative, enkeltstående utsagn om en persons utseende, klær, tro, dialekt osv».
(Veileder til kap 9a)
- Ment å krenke? Utfordring å finne balansen mellom humor og krenkelse

Krenkelse – ”nye” betydninger av ordet

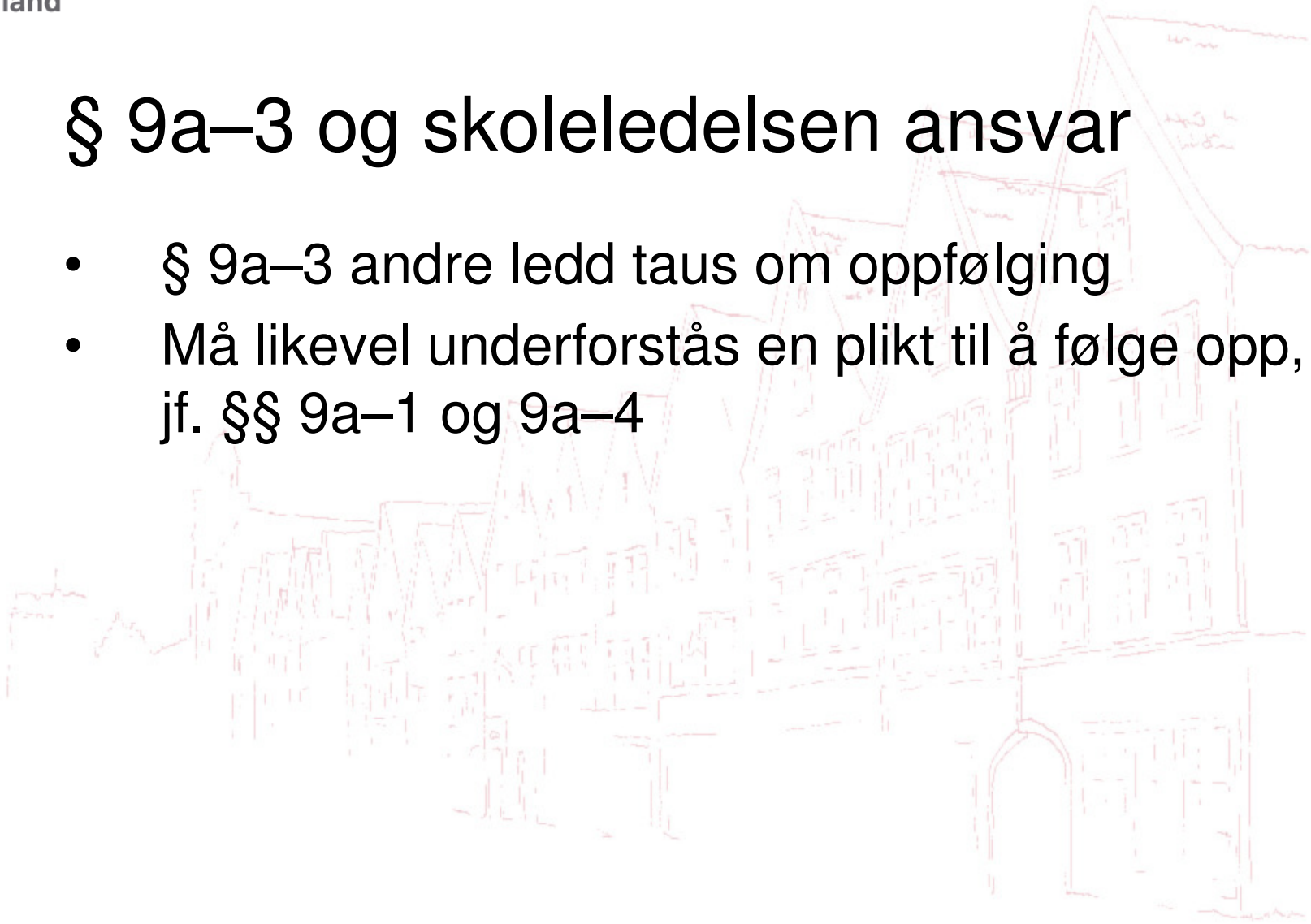
- Den enkeltes opplevelse – et problematisk utgangspunktet?
- Begrepet krenkelse i kjølevannet av Muhammedtegningene.
- Krenket av religiøse symboler?
- Krenket av undervisningens innhold eller vinkling?
- ”Blikking”

§ 9a–3 og skoleledelsen ansvar

- § 9a–3 andre ledd taus om oppfølging
- Må likevel underforstås en plikt til å følge opp, jf. §§ 9a–1 og 9a–4

Skolen må ha rutiner for

- at de ansatte kjenner til undersøkelses- og handlingsplikten
- å sikre at krenkende atferd blir oppdaget og tatt hånd om
- varsling
- håndtering av tilfeller der en ansatt krenker en elev
- at ledelsen håndterer saker som blir varslet
- å gjøre enkeltvedtak der opplæringsloven eller forvaltningsloven krever dette

§ 9a–3 – krav til ledelse og holdninger

«...skolens ledelse og lærerne må fremstå som tydelig voksne med vilje til å følge opp tiltak for et godt læringsmiljø, og jevnlig ta dette opp til drøfting med elevene. I praksis vil dette si at hele skolesamfunnet må ha en felles strategi for å skape det gode læringsmiljøet der verken mobbing, vold, rasisme eller annen krenkende atferd blir godtatt»

- Innst O nr 7 (2002-2003)

Skal skolen anmelde elever?

- Vold, skadeverk, rettsstridig tvang, krenkelse av persons fred = straffbare handlinger
- «Offentlig påtale finner ikke sted uten fornærmedes begjæring...
- ... med mindre [...] allmenne hensyn krever påtale»
- Skal barn måtte tåle mer på skolen enn voksne på arbeidsplassen?
- Hvilken hensikt har anmeldelse hvis antatt gjerningsperson er under 15 år?
  - Påtaleinstruksen:
    - 12–15 år: Politiet skal likevel å etterforske
    - Under 12 år: Politiet kan etterforske
  - Møte med politiet kan virke skjerpene
- Utvise eller anmelde? Avveining av handlingens alvorlighet, barnets alder og omstendighetene for øvrig.

Fylkesmannen i
Hordaland

§ 9a–3 tredje ledd

HÅNÐTERING AV HENSTILLINGER

Fylkesmannen i
Hordaland

§ 9a-3 tredje ledd

«Dersom ein elev eller forelder ber om tiltak som vedkjem det psykososiale miljøet [...], skal skolen snarast mogleg behandle saka etter reglane om enkeltvedtak i forvaltningslova.»

«Om skolen ikkje innan rimeleg tid har teke stilling til saka, vil det likevel kunne klagast etter føresegnene i forvaltningslova som om det var gjort enkeltvedtak.»

«ber om tiltak»

Påviser problemet - ber om at det løses

- «Barnet vårt mobbes!»
- «Mye vold på skolen - elevene føler seg uttrygge»

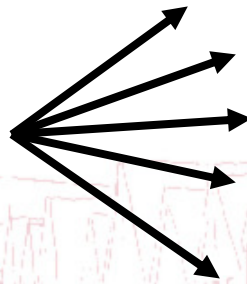
Ber om konkret tiltak

- lag en antimobbepplan
- flytt elev NN
- fjern lærer NN

Enkeltvedtak

Skolen skal se til at saken er så godt opplyst som mulig (forvaltningsloven § 17)

Innsynsrett i dokumenter (§§ 18–21)

Enkeltvedtak skal grunngis (§ 24)

Skolen skal underrette om vedtaket (§ 27)

Klagerett (§ 28)

SKOLENS BEHANDLING SKOLENS BEHANDLING AV HENSTILLINGENE

«snarast mogleg»

- fvl. § 11a - foreløpig svar innen en måned
- avhengig av sakens alvor - må tolkes strengere der det er fare for helseskade

Informert om retten til å klage

SKOLENS BEHANDLING (forts.)

- «reglane om enkeltvedtak»
- opplyse saken best mulig, jf. fvl. § 17
  - bruk av sakkyndige - miljørettet helsevern, PPT, private sakkyndige
- underretning om vedtak, fvl. § 27
- begrunnelse ved negativt vedtak, fvl. § 24
- opplyse om klageadgang, klagefrist, klageinstans og den nærmere fremgangsmåte ved klage, fvl. § 27(3)

Skolen må ha rutiner for

- at de ansatte kjenner til retten til vedtak og klageretten, slik at de kan veilede foreldrene
- at anmodninger blir mottatt og sendt videre
- at det blir gjort enkeltvedtak, og av hvem
- at klager blir behandlet og sendt klageinstansen

Hvorfor er det ikke flere som klager?

- Relativt få klager til fylkesmennene, mens Barneombudet og FUG får mange henvendelser
- Kjenner elevene og foreldrene til retten til vedtak og klageretten?
- Oppfyller skolen sin veiledningsplikt?

Fylkesmannen i
Hordaland

§ 9a-4 og § 9a-3 (1)

SYSTEMATISK SKOLEMILJØARBEID - INTERNKONTROLL

§ 9a-4 Systematisk arbeid for å fremje helse, miljø og tryggleik (Internkontroll)

«Skolen skal aktivt drive et kontinuerleg og systematisk arbeid for å fremje helsa, miljøet og tryggleiken til elevane, slik at krava i eller i medhald av dette kapitlet blir oppfylte. Skoleleiinga har ansvaret for den daglege gjennomføringa av dette. Arbeidet skal gjelde det fysiske så vel som det psykososiale miljøet.»

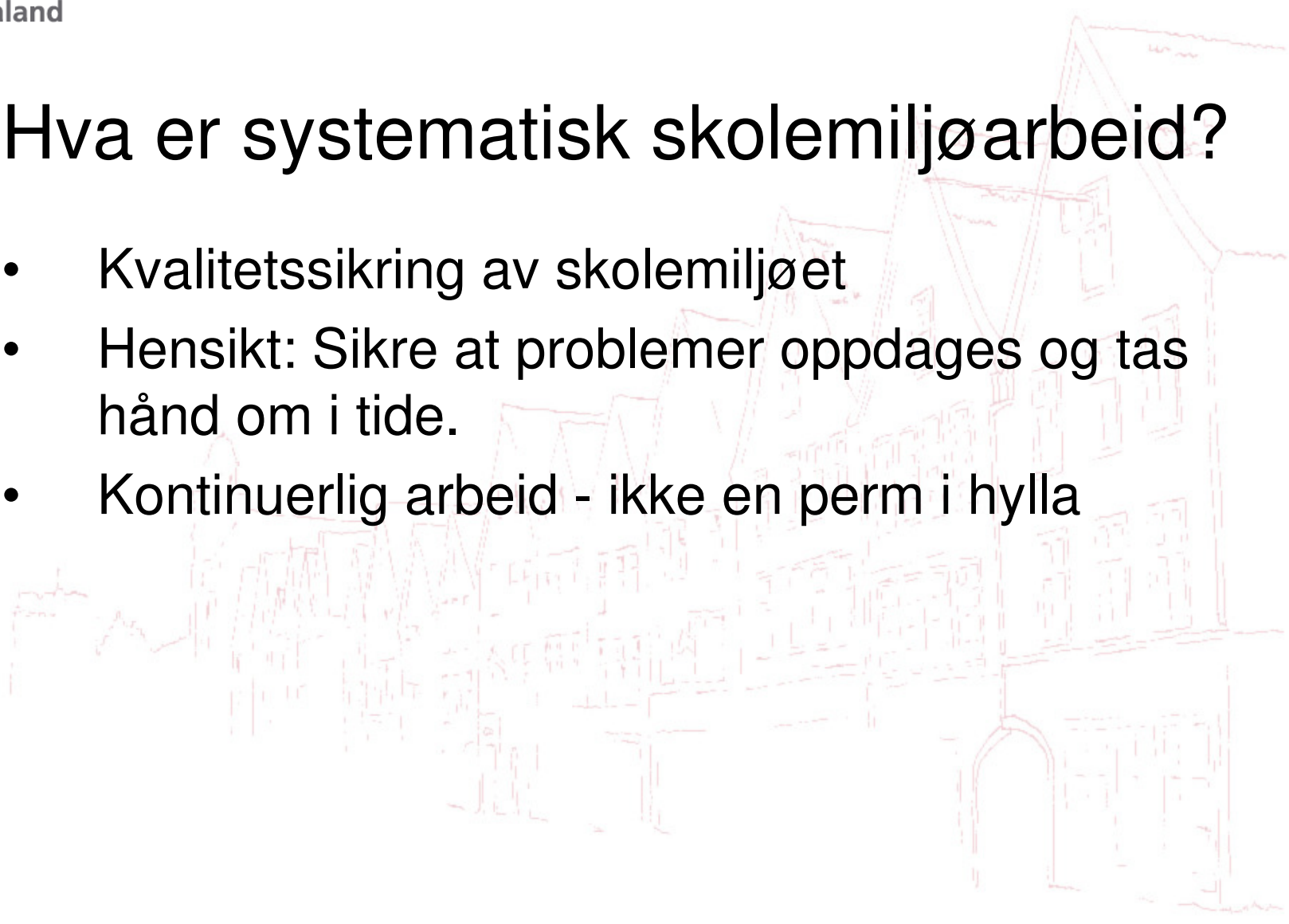
Definisjoner

- Internkontroll = systematiske tiltak som virksomheten iverksetter, utøver og vedlikeholder for å sikre at den etterlever HMS-krav, og som kan dokumenteres
- Oversikt over gjeldende regelverk og et system av rutiner for sikre at dette overholdes
- Departementet i veileder til kap 9a:
  - «Internkontroll innebærer å omsette kravene i lov og forskrift til konkrete mål for skolemiljøet, kartlegge utfordringene og planlegge og iverksette tiltak for å nå målene. »

Hva er systematisk skolemiljøarbeid?

- Kvalitetssikring av skolemiljøet
- Hensikt: Sikre at problemer oppdages og tas hånd om i tide.
- Kontinuerlig arbeid - ikke en perm i hylla

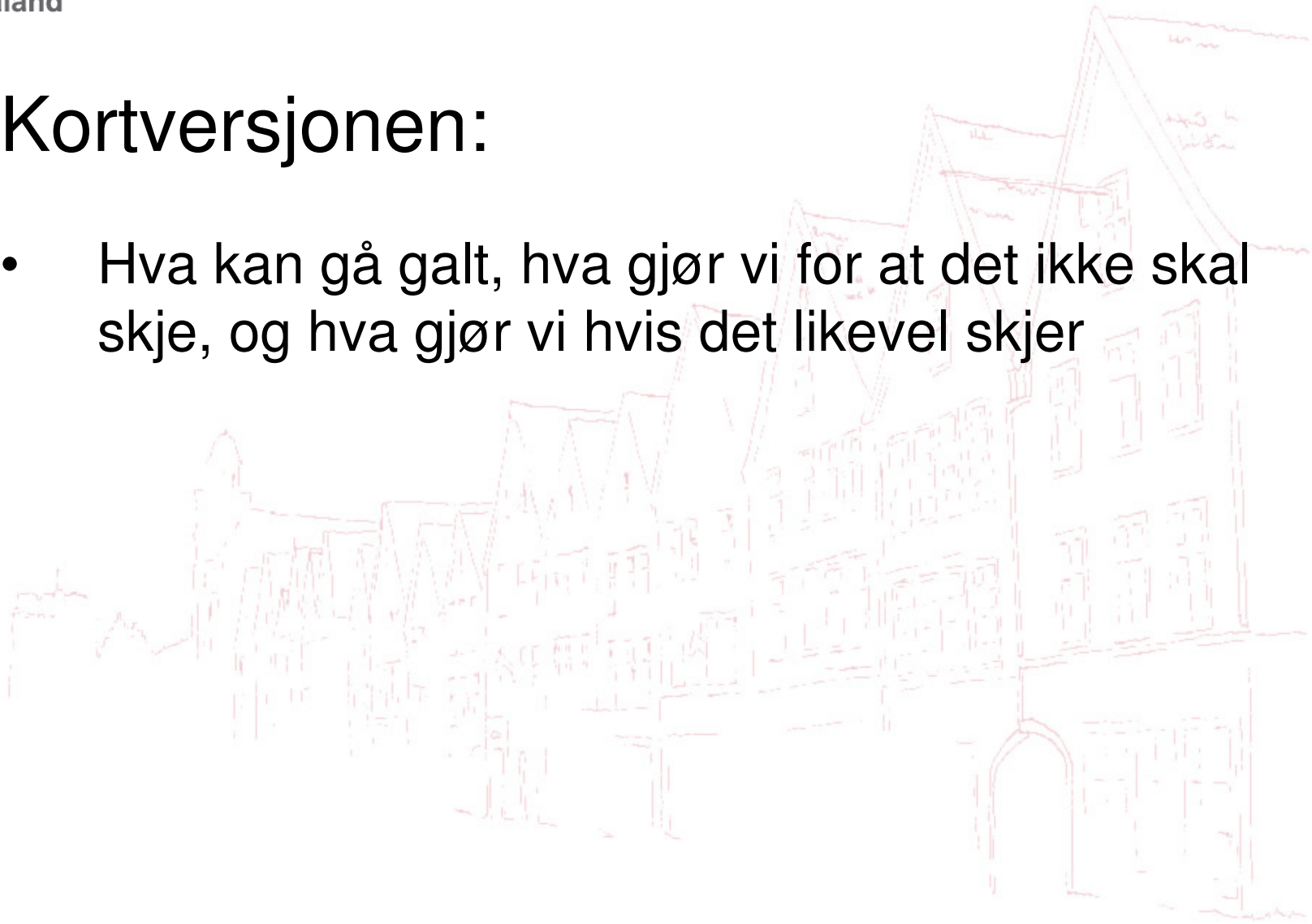
Skolemiljøarbeidet - hva omfattes?

- Arbeid rettet mot selve miljøet - fysisk og psykososialt
- Rutiner for å oppfylle andre plikter, f.eks. for å
  - informere elever og foreldre
  - involvere elevene
  - involvere skolemiljøutvalget
  - behandle henvendelser

Kortversjonen:

- Hva kan gå galt, hva gjør vi for at det ikke skal skje, og hva gjør vi hvis det likevel skjer

Litt utdyping av kortversjonen

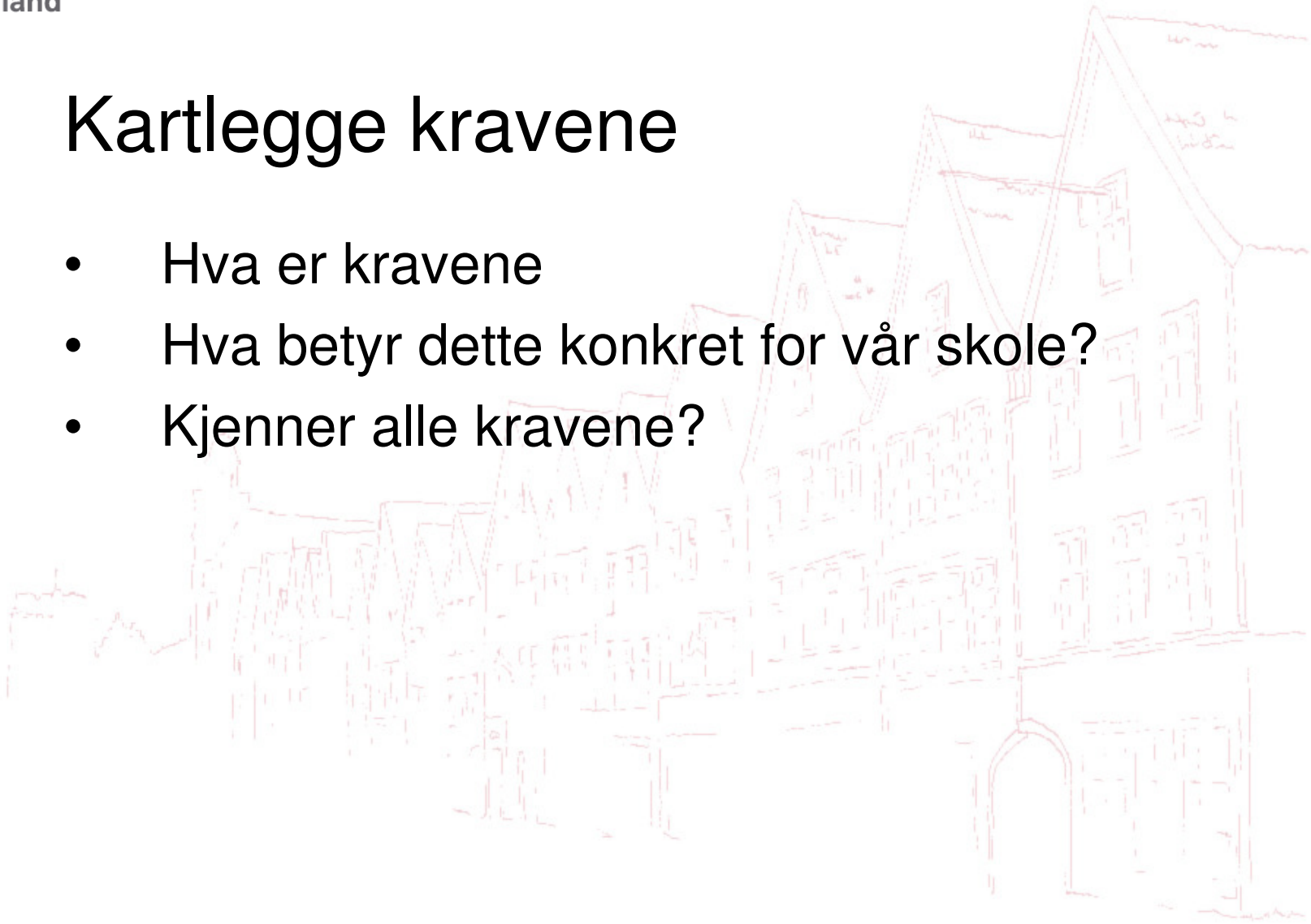
- Kartlegge krav – hva gjelder og hva betyr det konkret for vår skole
- Vurdere risiko – hva kan gå galt?
Hvor trykker skolen?
- Etablere rutiner for å sikre at kravene følges
  - Planer for forebygging
  - Hvordan håndtere problemer når de oppstår
- Kontrollere og dokumentere at rutinene etterleves i praksis

Kartlegge kravene

- Hva er kravene
- Hva betyr dette konkret for vår skole?
- Kjenner alle kravene?

Risikovurdering og planer

- Hvor trykker skolen?
  - Brukerundersøkelser
- Planer for forebygging
  - Hva kan gå galt?
  - Og hva kan vi gjøre for å hindre det?
- Håndtering av problemer
  - Hva gjør vi hvis det likevel går galt?

Eks. arbeid med det psykososiale miljøet

- Kartlegging og trivselsundersøkelser.
- Plan for å forebygge mobbing (jf Manifest mot mobbing).
- Plan for å utvikle sosial kompetanse hos elevene.
- Plan for kompetanseheving for personalet.
- Rutiner for å oppdage mobbing osv.
- Rutiner for å gripe inn mot vold, mobbing osv.
- Gjennomgang av ordensreglement for å forhindre problematferd

Krav til dokumentasjonen

Skolen selv, elever og tilsynsmyndighetene skal kunne se

- at skolen har forstått kravene til skolemiljøet
- at skolen har planer for å fremme et godt skolemiljø, og løse eventuelle problemer
- hvem som er ansvarlig
- at daglige/ukentlige/månedlige rutiner faktisk følges

Skal være tilgjengelig for

- Tilsynsmyndigheten
- Skolemiljørepresentantene, elevrådet, foreldrerådet osv.

Noen minimumskrav til skriftlig dokumentasjon

1. Mål for skolemiljøet og skolemiljøarbeidet
2. Organisering og ansvar
3. Planer og tiltak for å sikre et godt skolemiljø – hva, når og hvem
4. Kartlegging – rapporter, undersøkelser o.l.
5. Rutiner for å avdekke, rette opp og forebygge
6. Evaluering av skolemiljøarbeidet – fungerer det?

Noen andre krav

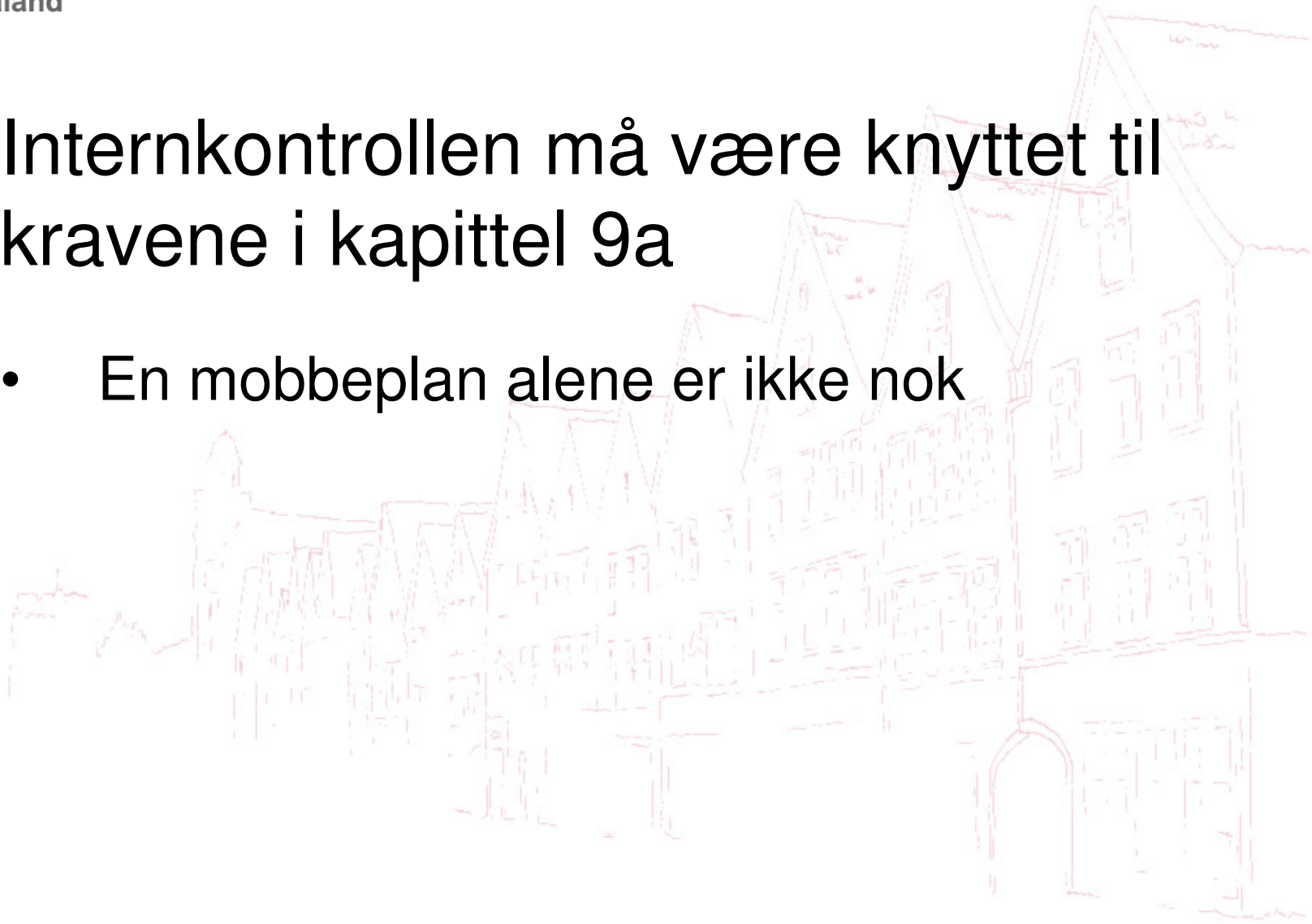
- Dekker internkontrollen alle reglene i kapittel 9a?
- Kjenner de ansatte til interne mål, rutiner, planer?
- Har de ansatte tilstrekkelig kompetanse om skolemiljøarbeid og håndtering av utfordringer?
- Må kunne vise at tiltakene blir satt i verk og at planer og rutiner blir fulgt i praksis
- Er ledelsen aktivt med i arbeidet med internkontroll / skolemiljøarbeid?
- Er ordensreglementet integrert i skolemiljøarbeidet / internkontrollen?

Internkontrollen må være knyttet til kravene i kapittel 9a

- En mobbeplan alene er ikke nok

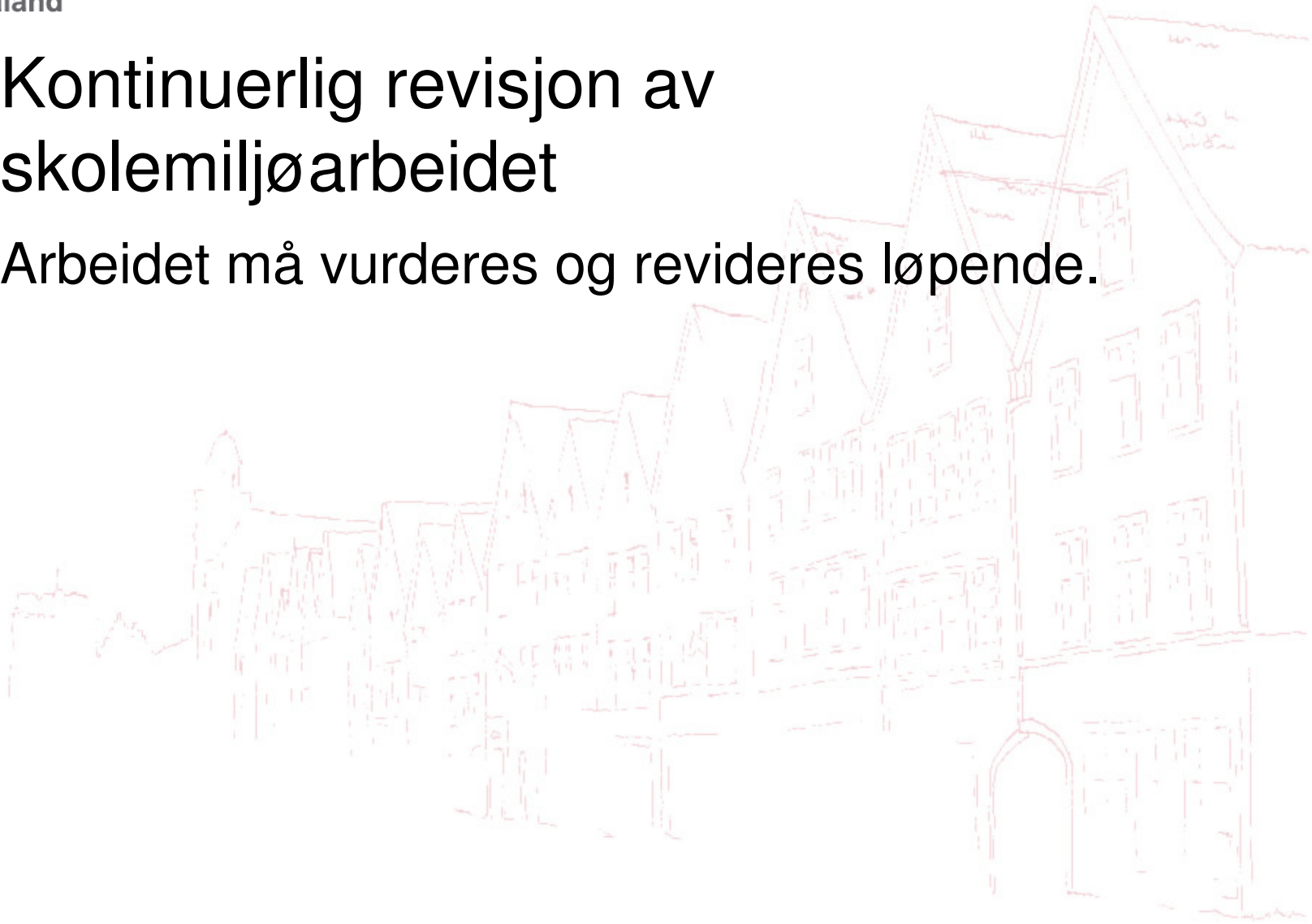

Fylkesmannen i
Hordaland

Kontinuerlig revisjon av skolemiljøarbeidet

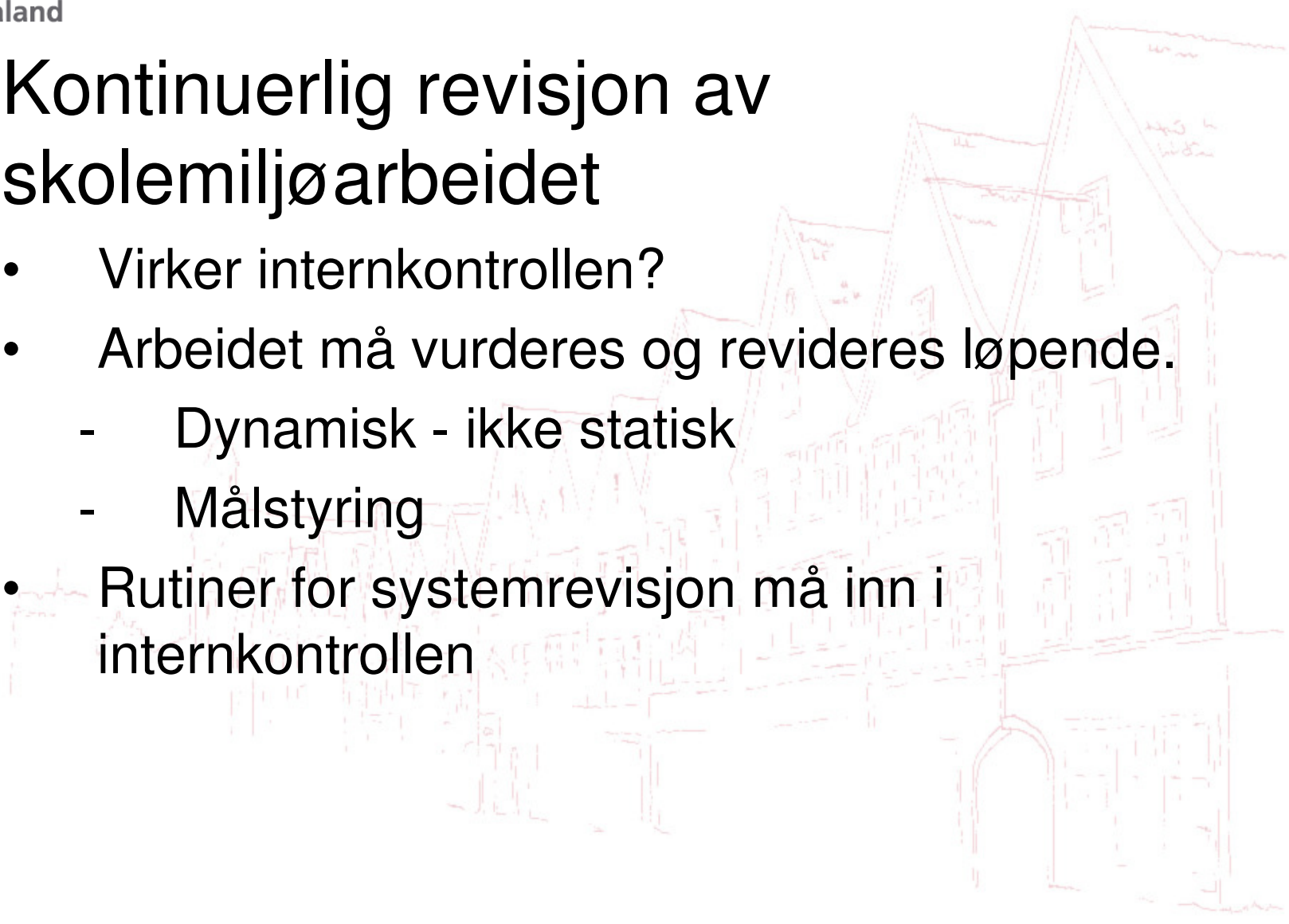
Arbeidet må vurderes og revideres løpende.

Kontinuerlig revisjon av skolemiljøarbeidet

- Virker internkontrollen?
- Arbeidet må vurderes og revideres løpende.
  - Dynamisk - ikke statisk
  - Målstyring
- Rutiner for systemrevisjon må inn i internkontrollen

Noen suksessfaktorer

- Bevisst ledelse som tar skolemiljø på alvor
- En god holdning til skolemiljøarbeid og internkontroll må gjennomsyre hele organisasjonen
- Skolen må involvere elevene og de ansatte i arbeidet, og tydeliggjøre hvilke plikter de har
- Knytt opp til eksisterende HMS-arbeid

Fylkesmannen i
Hordaland

§§ 9a–5, 9a–6 og kap 11

BRUKERMEDVIRKNING

Fylkesmannen i
Hordaland

Brukermedvirkning i skolemiljøarbeidet

Rett til å bli informert

Rett til å bli involvert

Rett til å bli hørt

Engasjering av elevene i skolemiljøarbeidet

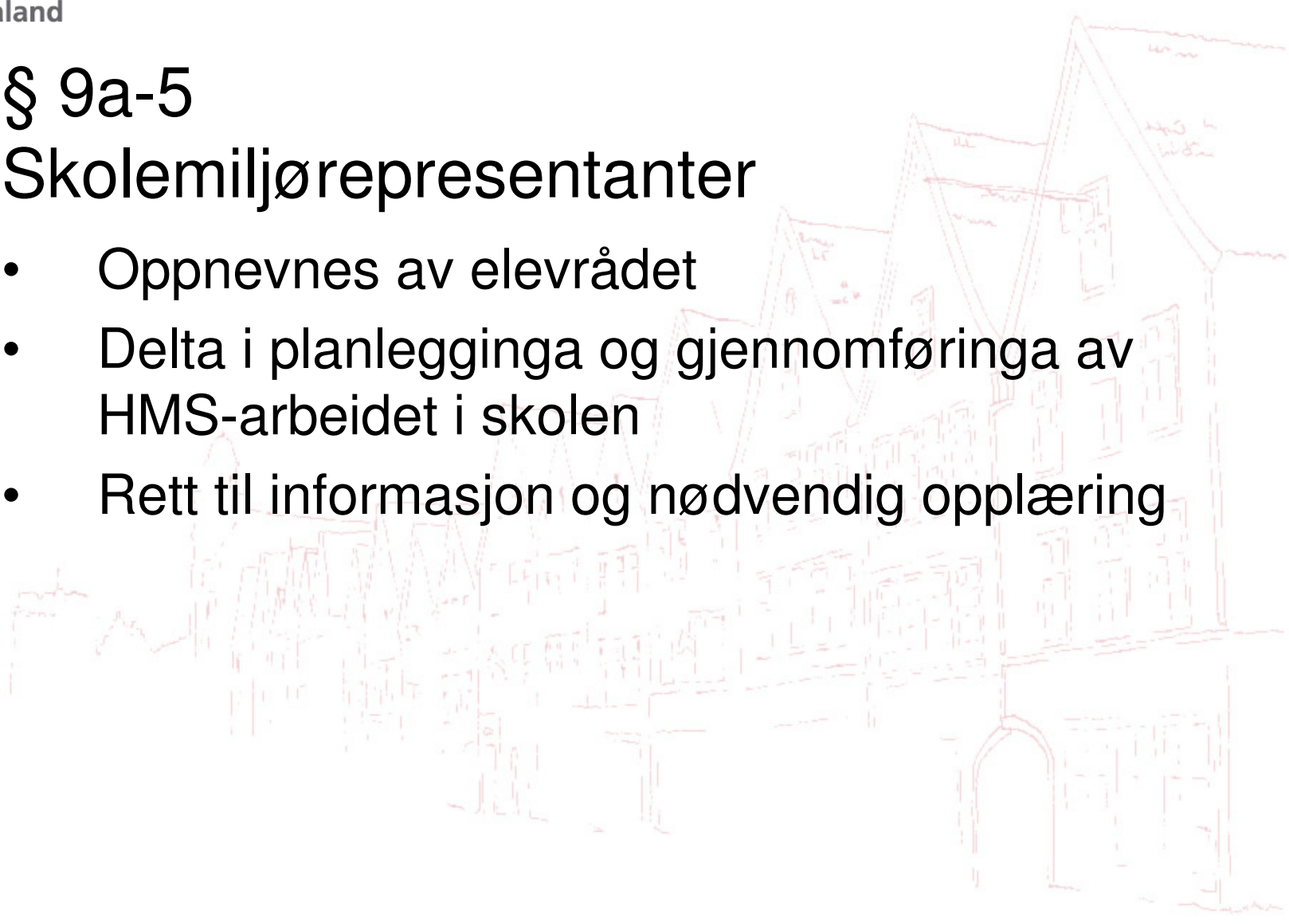
Oppl. § 9a–5:

- «Elevane skal engasjerast i planlegginga og gjennomføringa av det systematiske arbeidet for helse, miljø og tryggleik ved skolen. Skolen skal leggje oppgåver til rette for elevane etter kva som er naturleg for dei enkelte årstrinna.»

§ 9a-5 Skolemiljørepresentanter

- Oppnevnes av elevrådet
- Delta i planlegginga og gjennomføringa av HMS-arbeidet i skolen
- Rett til informasjon og nødvendig opplæring

Skolemiljøutvalg – § 11–1 a

«Ved kvar grunnskole skal det vere eit skolemiljøutval. I skolemiljøutvalet skal elevane, foreldrerådet, dei tilsette, skoleleiinga og kommunen vere representerte.

Skolemiljøutvalet skal vere sett saman slik at representantane for elevane og foreldra til saman er i fleirtal.»

«Samarbeidsutvalet kan sjølv vere skolemiljøutval. Det må da oppnemnast tilleggsrepresentantar for elevane og foreldra, slik at dei samla får fleirtal.»

Skolemiljøutvalg – hva er det?

- Skolemiljøutvalget er et rådgivende organ for skolen i arbeidet med skolemiljøet. Utvalget har ikke beslutningsmyndighet. Skolemiljøutvalget skal medvirke til at skolen, de tilsatte og elevene tar aktivt del i arbeidet med å skape et godt skolemiljø.
- Lovbestemt utvalg. Alle skoler skal ha et skolemiljøutvalg, se § 11-5a

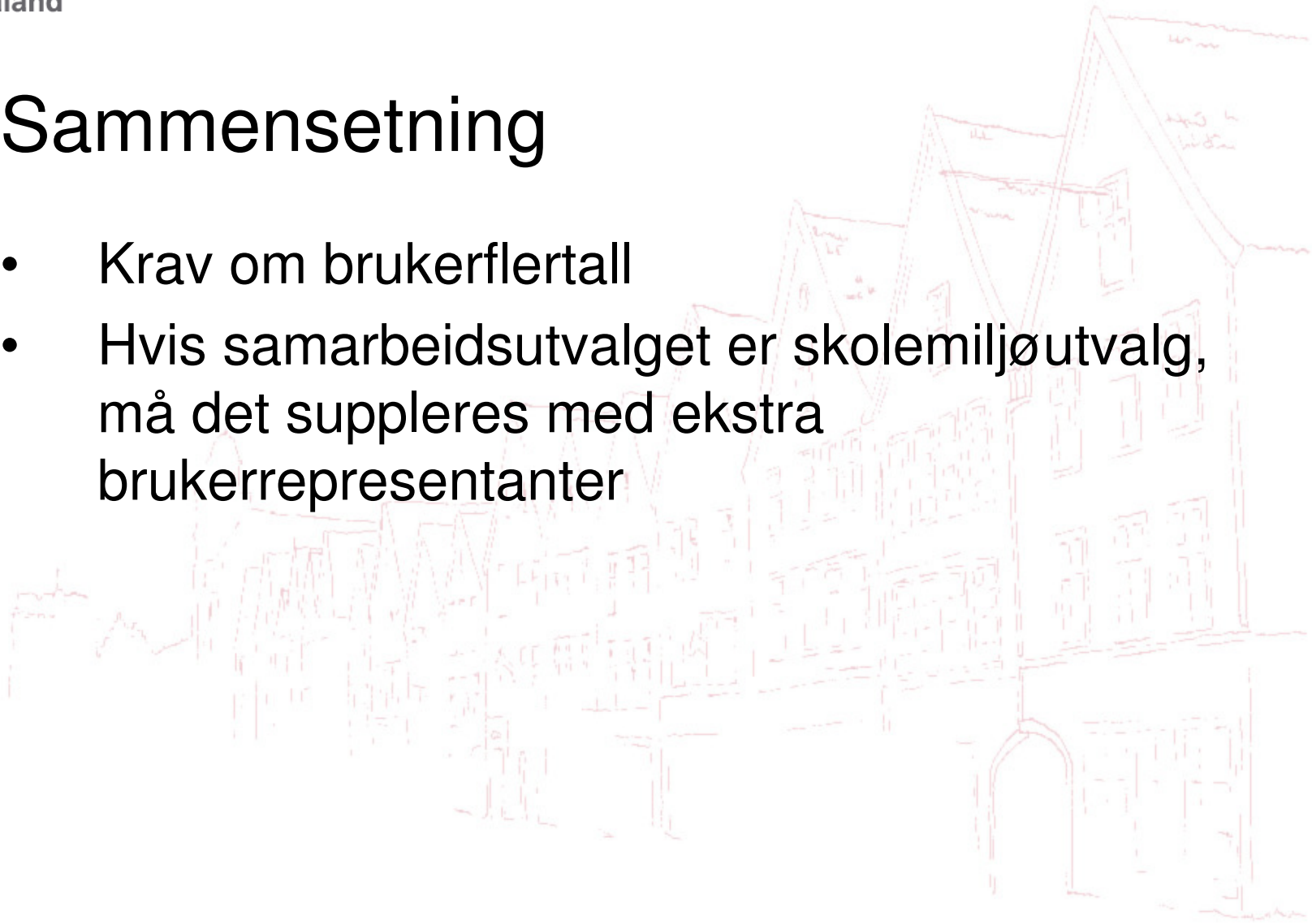
Skolemiljøutvalg – oppgaver

- Skolemiljøutvalet skal medverke til at skolen, dei tilsette, elevane og foreldra tek aktivt del i arbeidet for å skape eit godt skolemiljø. Skolemiljøutvalet har rett til å uttale seg i alle saker som gjeld skolemiljøet, jf. kapittel 9a.
- Rådgivende organ for skolen i arbeidet med skolemiljøet
- Har ikke vedtakskompetanse
- Holde seg orientert
  - Eks: foreligger rutiner for kartlegging og overvåkning av skolemiljøet?

Sammensetning

- Krav om brukerflertall
- Hvis samarbeidsutvalget er skolemiljøutvalg, må det suppleres med ekstra brukerrepresentanter

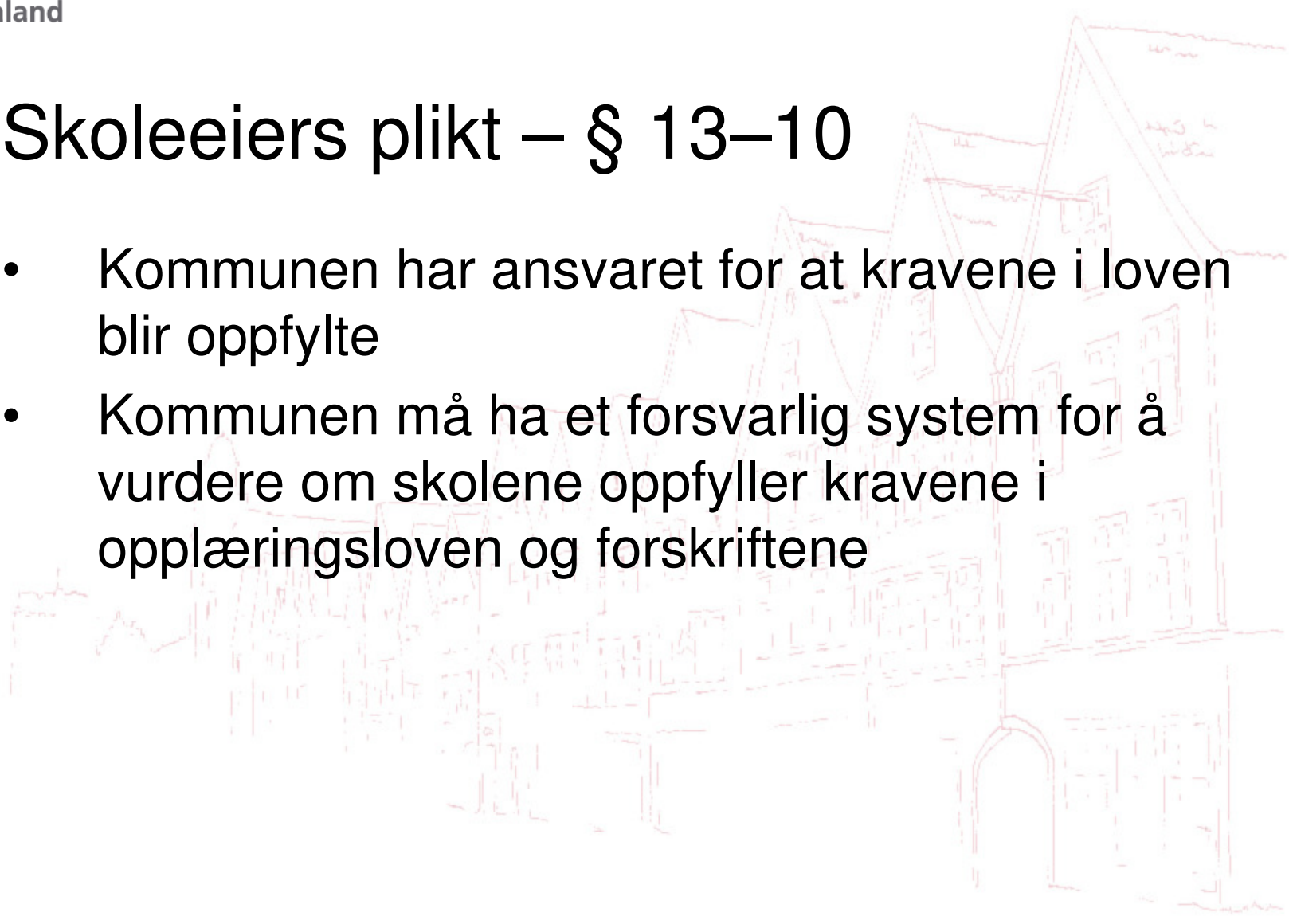

Skoleeiers plikt – § 13–10

- Kommunen har ansvaret for at kravene i loven blir oppfylte
- Kommunen må ha et forsvarlig system for å vurdere om skolene oppfyller kravene i opplæringsloven og forskriftene

Fylkesmannen i
Hordaland

TILSYN MED SKOLEMILJØET

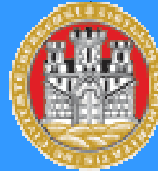
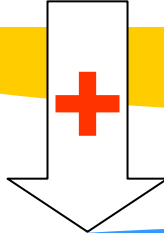
Fylkesmann
Hordaland

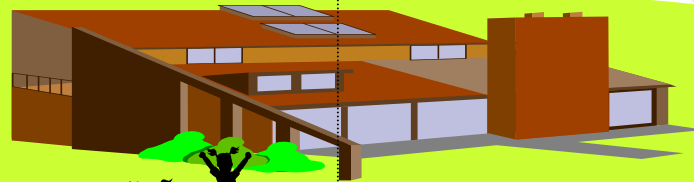
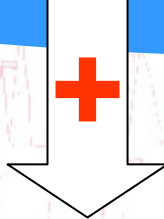
FYLKES-
LEGEN

FYLKES-
MANNEN

BERGEN KOMMUNE

SANKSJONSMULIGHETER

- Pålegg om retting av ulovlige forhold (§ 14–1)
  - revisjon av internkontrollen
  - krav rettet mot selve miljøet
- Straff (§ 9a-7)
  - «Med bøter eller fengsel i inntil 3 måneder eller begge delar blir den straffa som forsettleg eller aktaust bryt krava i dette kapitlet, eller forskrifter gitt i medhald av det.»
  - «Medverknad blir straffa på same måten.»

Elevundersøkelsen 2010

- 3,3 % trives ikke (12 000 elever)
- Mobbing: Noe nedgang fra 2008
  - 23,6 % har blitt mobbet de siste månedene
  - 5 % mobbes ukentlig, 3 % mobbes flere ganger i uka
  - 21 % har vært med på å mobbe
  - 1/3 sier sjelden eller aldri i fra til lærerne om mobbing
- 1 av 10: Urettferdig behandling/diskriminering pga nasjonalitet
- 30 % forstyrres av andre elever i arbeidet

Til avslutning

- Godt psykososialt miljø - mindre klager på det fysiske
- Mye brukermedvirkning - lite klager
- Skolemiljøarbeidet må gjennomsyre alle ledd i organisasjonen
- Bevisst og målrettet ledelse er en forutsetning.

Fylkesmannen i
Hordaland

Takk for oppmerksomheten!

**OG LYKKE TIL MED ARBEIDET FOR Å GI
BARNA ET TRYGT OG GODT SKOLEMILJØ!**

